

OTKA zárójelentés

Azonosító: 73687

Típus: NK

Cím: Bartók Béla zeneműveinek kritikai összkiadása

Angol cím: Béla Bartók Complete Critical Edition

Pályázati időszak: 2008. április 1. – 2012. augusztus 31.

Vezető kutató: Vikárius László

Bartók Béla zeneműveinek kritikai összkiadás Részletes zárójelentés

Bevezetés: a kutatás célkitűzése és eredményei

A pályázat négy különböző témát egyesített, melyek egyrészt folytatták a Bartók Béla műveinek kritikai összkiadása (Béla Bartók Complete Critical Edition) vállalkozás korábban már OTKA, illetve NKFP pályázati támogatásban részesült előkészítő munkálatait, másrészt kiegészítették azokat. (1988 és 2004 között a Bartók összkiadás munkálatait Somfai László irányította; 2004-ben vette át tőle a jelen pályázat vezető kutatója.) 2008. márc. 1. és, két hosszabbítást követően, 2012. augusztus 31. között sor került két mű, *A csodálatos mandarin* (1. téma) c. pantomim és a zongorára írt *Gyermekeknek* (2. téma) közreadásának előkészítésére, a keletkezéstörténet és a kiadások történetének minden eddiginél részletesebb föltárására. A tervezettnél megfelelő mértékű haladás történt a készülő angol nyelvű Bartók műjegyzék (*Béla Bartók Thematic Catalog*) írásában, ugyanakkor döntő előrelépés történt a műjegyzék munkaszervezése és a munka majdani kiadása terén (3. téma). Elkészült, de még szerkesztés alatt áll a *Bartók and Folk Music: A Source Catalog* (2008) fontos kiegészítéseket tartalmazó internetes oldala (4. téma). A Bartók összkiadás vállalkozás egész jövője szempontjából döntő azonban, hogy a zeneszerzői összkiadás nemzetközileg egyik legjelentősebb német kiadója, a müncheni G.Henle Verlag tárgyalásokat kezdeményezett a sorozat majdani, előreláthatólag 2016-tól meginduló megjelentetéséről. E tárgyalások szükségszerűen befolyásolták az összkiadás munkálatait. Ezen múltott, hogy a tervezettől eltérően egyelőre nem készült új kottagrafiika *A csodálatos mandarin* főszovegéből. Ugyanakkor azonban máris sokat köszönhetünk e tárgyalásoknak, mindenekelőtt Bartók népdalfeldolgozásai említett angol forráskatalógusának hatékony nemzetközi terjesztése és a műjegyzék munkálatainak újjászervezése terén.

1. *A csodálatos mandarin* közreadása, a Bartók összkiadás I/5-6. kötete (közr. Vikárius László és Kerékfy Márton)

Forrásfeltárás

Eddig ismert források, köztük a néhány éve (2006-ban) megtalált kétkezes autográf zongorakivonat mellett az anyag vizsgálata alapján sikerült további forrásokat beazonosítanunk és fölkutatnunk. Mindenekelőtt a budapesti operaházi szólamanyagot és az 1931-es tervezett budapesti bemutató egy teljes és egy töredékes rendezői zongorakivonatát, valamint a karmes-

ter (Sergio Failoni) jegyzetelt zongorakivonatának töredékét (Magyar Állami Operház). Sajnos csak egy kései zongorakivonatot sikerült találnunk Harangozó Gyula hagyatékában (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Táncarchívum), mely ily módon alkalmatlan annak bizonyítására, hogy Harangozónak közvetlen szerepe lehetett a mű utolsó, kisebb rövidítéseket eredményező revíziójában. Előkerült viszont a koncert-változat kiadói leírása (1925), valamint a Bartók halála után, 1955-ben megjelent első teljes partitúra-kiadásnak a bécsi Universal Edition archívumából származó nyomdai előkészítő anyaga (Bécs, Wienbibliothek). Végül sikerült föltárni az egyik központi keletkezéstörténeti kézirat, a négykezes autográf zongorakivonat eddig részben ismeretlen korai rétegeit.

Digitalizálás

Jelenleg digitális formában rendelkezésre áll a mű valamennyi ismert forrása. Ez rendkívüli mértékben megkönnyíti az egyes források vizsgálatát, illetve a különböző források összehasonlítását. A tanulmányozás és kutathatóság azonban egyelőre csak a Bartók Archívumban lehetséges. (Másolatok készítése, kiadása kizárólag a kiadó és jogörökös engedélyével lehetséges.) Sikerült valamennyi újonnan megtalált, más gyűjteményekben (Magyar Állami Operház kottatára, bécsi Wienbibliothek, bázeli Sacher Stiftung) őrzött forrásról is digitális másolatot kapnunk.

Forráselemzés és -leírás, tartalmi kérdések

Rendkívül részletes, ütemről-ütemre haladó összehasonlító táblázat (excel) készült valamennyi korai és meghatározó forrásról. Emellett készültek hagyományos, a majdani összkiadáskötetben felhasználható egyes forrásleírások. A mű főszövegének kialakítása céljából elvégeztük az 1955-ös első Universal Edition-kiadású partitúra és a 2000-ben megjelent revideált kiadás teljes részletességű összevetését, melynek eredménye egy jegyzetekkel kísért, markírozott kottamásolat.

Publikált verzió: A revíziók értékeléséhez megtörtént a főbb források funkcióinak leírása. Véglegesítettük álláspontunkat a mű revízióinak valószínű időrendjére és autentikusságának kérdésére vonatkozóan, ami ugyan a Bartók Péter gondozta legújabb kiadás főszövegének érvényességét elfogadja, ám relativizálja is, miközben gyökeresen újraértelmezi a revíziók lehetséges idejét, körülményeit és jelentőségét. Jóval pontosabban tisztázódott az 1. (1924-es) és 2. (1931-es) verzió viszonya, eltérései. Valószínűsíthetővé vált, hogy az első egészében közreadott, ismert műalak (UE 1955) egy még későbbi, 3., és feltehetőleg Bartók szándékain alapuló, ám alighanem alkalmi verziónak tekinthető. Éppen ezért fő vonalakban elfogadható, ha a 2. verziót tekintjük véglegesnek (ez Bartók Péter közreadása), miközben történetileg részben hiányos, részben helytelen a kiadás alapjául szolgáló érvelés. A korábban nem tanulmányozott operaházi zongorakivonatok *valószínűtlenné* teszik, hogy a művet érintő kisebb húzások az 1931-es budapesti próbákhoz kapcsolódó zeneszerzői kompromisszumként születtek volna meg. Továbbra is hiányzik viszont hitelesnek tekinthető forrás, mely e későbbi, valószínűleg 1940-ben, Harangozó Gyula kezdeményezésére elhatározott húzások szerzői eredetét egyértelműen bizonyítaná. *A csodálatos mandarin* budapesti Operaházban használt partitúrája (Bartók Archívum) vizsgálatát összekapcsoltuk *A kékszakállú herceg vára*, valamint *A fából faragott királyfi* ugyanott használt partitúrájának vizsgálatával, és így sikerült korai karmesterkezeket (Egisto Tango, Sergio Failoni, Ferencsik János) beazonosítanunk.

Keletkezéstörténeti műalak: Rekonstruálhatóvá vált egy „0.”, legkorábbi, közreadás előtti verzió („ösváltozat”), mely eddig csak fogalmazványként volt ismert. Sikerült személyesen tanulmányozni az egyik legfontosabb, mindeddig részben föltáratlan kéziratot, a mű első teljes és véglegesnek szánt leírását tartalmazó négykezes zongorakivonatot, melynek leragasztással javított korai rétegeit még senki sem tanulmányozhatta. (A kutatók számára ismert fogalmazvány még jóval vázlatosabb, s az ugyancsak fennmaradt egyszerűsített kétkezes zon-

gorakivonatok – autográf és másolat – csak részben őrizték meg e korai műalakot.) A kérésünkre a bázeli Sacher Stiftungban gondosan restaurált kézirat hiánytalan formában őrizte meg a mű legkorábbi véglegesített formáját, mely az újonnan feltárt kéziratból rekonstruálhatónak tűnik. E teljes korai műalaknak az összkiadás keretein belül történő közreadása ugyanakkor további tárgyalásokat igényel a még élő szerzői jogokra való tekintettel.

Kottagrafika

A G.Henle Verlaggal folytatott tárgyalások során fölmerült az a lehetőség, hogy *A csodálatos mandarin* főszovegét nem kell újonnan grafikáztatni, hanem egy kész számítógépes kottagrafika lenne fölhasználható a későbbiekben, s ennek átszerkesztett formáját használhatná az összkiadás. Ezért az igen költséges kottagrafika elkészítésének kérdését elhalasztottuk, s a megmaradó pályázati összeget engedéllyel foglalkoztatásra fordítottuk.

Tanulmányok

Egy, a Szombathelyi Bartók Szemináriumon tartott angol nyelvű előadás mellett egy nagyobb (44.000 leütés terjedelmű, kottapéldákkal és fakszimilével illusztrált) tanulmány jelent meg *A csodálatos mandarin* forrásairól, mely közli a primer források javított és bővített jegyzékét.¹

Hasznosulás az előadó-művészetben

A forráselemzés alapján javasoltuk Kocsis Zoltánnak, a Hungaroton lemez cég Bartók Új Sorozata karmesterének, hogy Bartók Péter közreadása nyomán készítse el a mű felvételét, de ugyanakkor lehetőleg vegye lemezre a korábbi – 1. publikált – befejezés változatot is. 2011. szeptember 25-én Kocsis Zoltán vezényletével a Nemzeti Filharmonikusok előadásában az új közreadás szerint hangzott el a mű a végleges befejezés változattal. (Megjegyzendő, hogy az ősváltozat rekonstruálhatósága annyira új fölfedezés, hogy ennek gyakorlati hasznosíthatóságával még nem foglalkozhattunk.)

2. A Gyermekeknek közreadása, a Bartók összkiadás V/37-es kötete (közr. Lampert Vera és Vikárius László)

Digitalizálás

Elkészült a primer források digitalizálása (290 kép-file). Szükségesnek bizonyult a revideált angol kiadás legkorábbi lenyomatának (© 1946) felkutatása és digitalizálása is. Ugyancsak digitalizáltuk a legújabb, a források gondos összevetésén alapuló, ám a két, egymással sok esetben össze nem egyeztethető változat kontaminációját közreadó új Editio Musica Budapest kiadást (1998, illetve 2000).

Forráselemzés

Megtörtént a különböző források és kiadások (a kompozíciós források, a magyarországi Rozsnyai első kiadás, a revideált kiadás az új leírásokból és az első kiadás átdolgozott kottájából összeállított előkészítő anyaga, a revideált angol Boosey & Hawkes kiadás 1946-os és 1947-es részben eltérő kottaszövege, valamint további későbbi, kontaminált források) összevetése, amiről részletes táblázatos kimutatás tájékoztat. Kiértékelésre kerültek a szerzői hangfelvételeken hallható eltérések a kottaszövegtől. A jelentősebb eltérésekről kottapélda készült.

¹ Az azóta megismert újabb forrásokkal kiegészített, egyelőre még nem publikált jegyzéket lásd az I. Függelékben.

Kottagrafika

A *Gyermekeknek* zongoradarab sorozatból kiváló minőségű kottagrafika készült (160 nagyméretű kottaoldal), mely első ízben mind a magyarországi (Rozsnyai) első kiadás, mind az átdolgozott angliai (Boosey & Hawkes) kiadás szövegváltozatát kritikai kottaszöveggel tartalmazza, s összehasonlító módon közli. (Egyelőre a kottagrafika első közreadói korrekktúrája történt meg.)

Tanulmányok

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zongora tanszakának meghívására a vezető kutató előadást tartott a *Gyermekeknek* eredeti és átdolgozott kiadásáról. Részletes (71.000 leütés terjedelmű, kottapéldákkal és fakszimilékkel, valamint táblázatokkal illusztrált) angol nyelvű filológiai tanulmányt jelentettünk meg a mű szlovák füzeteinek keletkezéséről, egy korai kiadványterv tartalmának beazonosításával. A tanulmány magyar változata is megjelenés előtt áll. Megjelenés előtt áll egy (37.000 leütés terjedelmű, kottapéldákkal és fakszimilékkel illusztrálva) magyar tanulmány, mely elsősorban a II. füzetet és annak egyes darabjait tárgyalja. Mindezek alapján, de a teljes sorozat keletkezéstörténetét és kiadástörténetét tárgyaló bevezető készült a kottakiadás számára első megfogalmazásban.

Hasznosítás az előadó-művészetben

Ha nem is készült a pályázati idő alatt új felvétel a *Gyermekeknek*ből, megjelent Kocsis Zoltán Philips cégnél készült felvételének átvétele a Bartók Új Sorozat keretében, ami lehetővé tette, hogy a frissen elkészült kísérőtanulmányban már a legszélesebb zenekedvelő közönség számára összefoglaljuk a kutatás első eredményeit. A magyar, angol, német, francia nyelven is megjelent kísérőfüzet a sorozat internetes oldalán szabadon hozzáférhető.

3. Somfai László: *Béla Bartók Thematic Catalog*

A kiadás terve

A Bartók tematikus műjegyzék az egész összkiadás vállalkozás kézikönyveként készül. Jelentősége tehát nemcsak általában a Bartók-kutatás, s tágabb értelemben a hazai és nemzetközi zenetörténet-írás számára nagy, hanem az összkiadás számára is, melynek tervezésében fontos szerepet játszottak már a hozzá kapcsolódó előkészületi munkák is. Somfai László mind ez ideig egyéni kutatásként, konkrét publikációs terv nélkül dolgozott e munkáján. Az elmúlt pályázati időszakban döntő változást hoztak az összkiadások és kritikai kiadások mellett éppen műjegyzékek közreadására szakosodott müncheni G.Henle Verlaggal megkezdődött tárgyalások. Egy kölcsönös kiadási szándéknyilatkozatot követően több menetben került sor minta-szócikkek rendkívül részletes megvitatására, majd a szócikkek végleges sémájának („model entry”) kidolgozására, az addig használatos rövidítésjegyzék, bibliográfiai rövidítések, terminológia, stb. a kiadóval történő egyeztetésére. További fontos fejlemény, hogy 2011 ősztől fokozatosan bekapcsolódott a munkába a Bartók Archívum két fiatalabb munkatársa (Finta Tiborné Pintér Csilla Mária és Kerékfy Márton) az anyaggyűjtés, egy-egy szócikk speciális fejezeteinek (Editions, Bibliography) előkészítése és a szövegellenőrzés, egységesítés feladatát végezve. Ez nemcsak a műjegyzék készülésére van természetesen rendkívül kedvező hatással, hanem egyúttal a fiatal kutatók számára is kiváló iskolát jelent.

Digitalizálás

Elsősorban a műjegyzék munkálatait elősegítendő digitalizálásra került a Bartók Archívum teljes programgyűjteménye (műsorlapok és műsorfüzetek): több mint 7000 kép-file.

Új címszók, régebbi címszók kiegészítése és revíziója

A tervben meghatározott 45 új címszónál kevesebb, csupán 27 új címszó készült el az összesen 126 művet leíró műjegyzékből.² Az új címszók írásában bekövetkezett elmaradást viszont ellensúlyozza 34 korábbi, részben a pályázat első időszakában készült címszó többnyire jelentős kiegészítése és átdolgozása. Az átdolgozások előtérbe kerülését a német kiadóval létrejött intenzív munkakapcsolat tette szükségessé: a mintaként kiválasztott címszavak kapcsán elhatározott tartalmi, szerkesztési, tipográfiai elvek immár változatos mintaanyagon való kipróbálása és finomítása biztosítja a további munka gördülékenységét.

Új internetes műjegyzék

A Bartók Archívum honlapján korábban egy műfajok szerinti rövid műjegyzék és Somfai László forráskatalógusa volt hozzáférhető. A pályázati időszakban egy minden korábbi publikált műjegyzék adatait egyesítő új műjegyzék készült (magyar: http://www.zti.hu/bartok/ba_hu_06_m.htm?0101, angol: http://www.zti.hu/bartok/ba_en_06_m.htm?0101), mely részletesen informál a művek komponálásának idejéről, az esetleges szövegforrásról, a dedikációról, a tételekről és azok időtartamáról, a fontos korai bemutatókról, a kiadásokról (első kiadás, revideált kiadás, aktuális kiadás, faksimile kiadás), valamint, ha vannak, a művek szerzői hangfelvételeiről.

4. Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke az interneten (Lampert Vera, Büky Virág, Schmidt Zsuzsanna)

Már a pályázati időszak alatt sikerült megállapodást kötnünk a Helikon Kiadóval az összkiadás ezt megelőző NKFP-pályázatának keretében előkészített, Lampert Vera: *Folk Music in Bartók's Compositions: A Source Catalog* c. munka megjelentetésére, mégpedig oly módon, hogy külföldi terjesztését a G.Henle Verlag vállalta magára. A jegyzék nyomtatott formájában minden esetben csak egy jellemző népzenei dallamalakot tartalmaz (variánsok megadásával); a most elkészült, a könyvforma kiegészítésének és nem helyettesítésének szánt internetes jegyzék új kottapéldái ezzel szemben összevetik valamennyi ismert és releváns népdallejegyzés változatot a kompozícióban megjelenő dallamformával. Közel 300 összehasonlítható dallamtábla készült el. A hangszeres példák egy részénél azonban kottagrafikailag megoldhatatlannak, de ugyanakkor irrelevánsnak is bizonyult a különböző lejegyzésváltozatok egymás alá rendezése a zenei anyag variabilitása miatt. A jelenleg angol nyelven elkészült, de már magyarul is készülő jegyzékből művenként, illetve tételenként tanulmányozhatók mind e dallamtáblázatok, mind pedig a népdalszövegek. A népdalszövegek közlésénél megadjuk mind a műben (vokális műben) használt, vagy jegyzetben, függelékben idézett népdalszöveg változatot, mind pedig a gyűjtött szövegalakot (eredeti magyar, román, rutén, szlovák nyelvű népdalszövegeket és a szövegek angol fordítását). Az internetes oldal Bartók's Compositions: Folk Music Sources címen fog hamarosan hozzáférhetővé válni (http://www.zti.hu/bartok/ba_en_06_m.htm?0401).

5. Az összkiadáshoz kapcsolódó további munkálatok a pályázati időszakban

A kékszakállú herceg vára (Bartók összkiadás I/1–2. kötete, közr. Vikárius László és Kerékfy Márton)

² Az új és átdolgozott címszavak teljes jegyzékét lásd a Függelékben.

Jelentős munka folyt a korábbi NKFP pályázat keretében megkezdett *A kékszakállú herceg vára* közreadásán. Lezajlott a főszöveg két korrektúrafordulója, az eddig ismert valamennyi forrás részletes, összehasonlító leírása, mely tartalmazza az összes szövegeltérést kritikai jegyzet formájában. Sikerült föl kutatni egy eddig nem ismert, s a forrásláncban hiányzó láncszemnek tekinthető újabb forrást, a londoni City of Westminster Archives-ban őrzött, autográf javításokat tartalmazó másolói zongorakivonatot, mely egyetlenként tartalmazza az utolsó befejezés változat autográf zongorakivonatát.

Kórusművek (a Bartók összkiadás II/9. kötete, közr. Szabó Miklós)

Lemezfelvétel készült (Dobszay László vezetésével) Bartók férfi és vegyes kari műveiből (összkiadás II/9. kötet), s a próbák kapcsán számos darab összkiadásbeli főszövegének újabb korrektúrájára került sor.

Cantata profana (a Bartók összkiadás II/7. kötete, közr. Vikárius László)

Elkészült és korrektúra fázisban van a *Cantata profana* főszövegének alternatív kiadási verziója, melyben az első változat szerinti magyar–angol–német szöveget a hitelesebb, de komoly szövegkritikai és rekonstrukciós feladatot igénylő magyar–román–német változatra cseréltük. A projektvezető által a kéziratos források alapján előkészített, kottagrafikus által már bevezetett szöveget a román folklórban kiválóan jártas, Erdélyből származó népzene kutató Pávai István ellenőrizte számos javítást végrehajtva és további módosításra téve javaslatot.

Digitalizálás

A folyamatos digitalizálásnak több szempontból is nagy a jelentősége, hiszen az Archívumban a kutatók számára rendezett módon hozzáférhetővé válnak mind az eredetiben, mind a másolatban őrzött primer források. A pályázati idő alatt az Archívum digitális forrásgyűjteménye mintegy 30.000 nagy és közepes felbontású képfájl-gyűjteményre gyarapodott. (Jelenleg módszeresen mind kiváló minőségű, nagy felbontású archiválásra szolgáló képek, mind tömörített munkakópiák készülnek.) Teljes egészében digitalizálásra került a programgyűjtemény (lásd a 3. téma leírását). Ehhez kapcsolódóan megtörtént az Archívum saját gyűjteménye és a Bartók jogörökös által őrzött valamivel kisebb, részben kiegészítő programgyűjtemény egyesítése és összerendezése, mely a Bartók-műveknek a zeneszerző életében megrendezett koncertműsorainak minden eddiginél teljesebb dokumentációjának tekinthető. Digitalizálásra került a Bartók műveihez és stílusának vizsgálatához is nélkülözhetetlen, de zenei-néprajzi szempontból egyedülálló jelentőségű népzenei támlapanyag, román gyűjtésének a Bartók Archívumban őrzött kézirata, valamint Bartók tanulmányainak és kisebb írásainak kéziratos forrásai. Igen nagymértékben gyarapodott a zenei kéziratok és kéziratos másolatok gyűjteménye többek között külső gyűjteményekből (Magyar Állami Operaház kottatára, a bécsi Wienbibliothek, lásd az 1. témánál), és digitalizálásra kerültek a közreadásra előkészített művek korai kiadásai is. Megkezdődött Bartók levelezésének (eredeti kéziratok és kéziratos másolatok, valamint közreadások) digitalizálása is. A nagyalakú zenei kéziratok digitalizálása jelenleg a pályázati idő alatt más tudományos akadémiai forrásból beszerzett A/2-es sík-scanneren történik, ami pontosan rögzíti a kéziratok tényleges állapotát (ívek, ívfüzetek). A nagyarányú és szisztematikus digitalizálás következtében a Bartók Archívumban máris ugrásszerűen javult a kutatás lehetősége, ami egyúttal az eredeti dokumentumok és a kutatás szempontjából olykor azonos értékű dokumentum-másolatok kímélését is lehetővé teszi. Jelenleg számos mű, de különösen a pályázatok összefüggésében vizsgált művek teljes forrásanyaga az Archívum területén, akár több kutató számára egyszerre kényelmesen tanulmányozható.

Tanulmányutak, előadások, konferenciák

A pályázati időszakban két tanulmányutat tettünk Brüsszelbe, ahol első ízben tanulmányozhattuk Denijs Dille, a Bartók Archívum egykori vezetője személyes gyűjteményét, mely igen nagy számban tartalmaz másutt hozzáférhetetlen leveleket. Egy tanulmányútra került sor a bázeli Sacher-Stiftungba, melyben a pályázati időszak alatt helyezte el letétbe gyűjteménye nagyobbik részét Bartók Péter.

2011. júliusában, a Bartók Archívum megalapításának 50. évfordulója alkalmából négy-napos nemzetközi zenetudományi konferenciát tartottunk Budapesten és Szombathelyen, a Nemzetközi Bartók Szeminárium és Fesztivál keretében, melyen kiemelt témaként szerepeltek a pályázati témák (http://www.zti.hu/bartok/ba_hu_09_m.htm?0501). A konferencia válogatott előadásainak szerkesztett szövege megjelenés alatt áll az MTA BTK Zenetudományi Intézet nemzetközi folyóiratában, a *Studia Musicologica*-ban. A pályázatban résztvevő kutatók a pályázati témákhoz kapcsolódva számos helyen (Amsterdam, Berlin, Bécs, Brüsszel, Budapest, Bukarest, Cambridge, Kecskemét, Kolozsvár, Pozsony, Róma, Szombathely) tartottak magyar és idegen nyelvű konferencián összesen 26 előadást, illetve két egyetemi előadás-sorozatot. Emellett a Bartók összkiadás témájával összefüggésben 46 tanulmány készült el szerkesztett formában, melyekből 10 azonban még megjelenésre vár. További 9 előadás egyelőre megjelenésre ki nem dolgozott kézirat. Egy kutató PhD disszertációt készített és védett meg a pályázati időszak alatt.

A tudományos kutatáson túli hasznosítás: kapcsolat az előadó-művészettel

A Bartók összkiadás munkálatai közben nagy súlyt helyezünk az előadó-művészettel való kapcsolatra. A kottaösszkiadás előkészítésével párhuzamosan folyik Kocsis Zoltán művészi irányításával a Hungaroton kiadónál a Bartók Új Sorozat/Bartók New Series című CD-sorozat megjelentetése. Filológiai kérdésekben a szakmai tanácsadást – Kárpáti János mellett – a Bartók Archívum munkatársai folyamatosan végzik, esetenként a már elkészült összkiadásbeli kottaszöveget az előadók rendelkezésére bocsátjuk, mely egyúttal a kottaszövegek ellenőrzésére is kiváló lehetőséget biztosít. Eddig a férfi- és vegyes kari művek (összkiadás II/9. kötet, valamint az 1. kvartett (összkiadás IV/29. kötet) közreadását használták előadók; jelenleg a *Cantata profana* (összkiadás II/7. kötet) és a két Hegedű-zongoraszonáta (összkiadás IV/31. kötet) kottája van használatban. A 2008 óta 10 új kiadvánnyal gyarapodott CD-sorozat egyúttal alkalmat teremt arra is, hogy a friss kutatási eredményeket a zene iránt érdeklődő széles és nemzetközi nagyközönséggel ismertethessünk meg a tudományos kísérőtanulmányok segítségével, melyek szabadon hozzáférhetők a sorozat honlapján: <http://www.bartoknewseries.com/>.

Végül több korábban kiadásra előkészített, illetve előkészítés alatt álló mű (*A csodálatos mandarin*, *A kékszakállú herceg vára*, *Cantata profana*) szerepelt a Szombathelyi Nemzetközi Bartók Szeminárium és Fesztivál koncertjein, és a Peskó Zoltán, Tihanyi László, illetve Eöt-vös Péter által irányított karmester mesterkurzusain, melyeken konzultációs feladatot vállaltak és előadásokat tartottak a Bartók Archívum munkatársai.

I. Függelék

A csodálatos mandarin op. 19 (1918/19, hangszerelés 1924), BB 82 elsődleges forrásai³

Rövidítések:

BA-N	Naplószám az MTA Zenetudományi Intézet Bartók Archívumában
BBA	Budapesti Bartók Archívum az MTA Zenetudományi Intézetben
BH	Magyarországi Bartók Hagyaték, illetve Bartók hagyatéki szám
FSFC	Full-score final copy (partitúra tisztázat)
PB	Bartók Péter gyűjteménye, jelenleg letéti anyag a bázeli Sacher Stiftungban
PS	Piano sketch (zongora vázlat vagy fogalmazvány)
TPPFC	Transcription two-piano final copy (kézzongorás átírat tisztázata)
TPPS	Transcription two-piano sketch (kézzongorás átírat vázlat vagy fogalmazvány)
UE	Universal Edition, Wien, Bartók bécsi kiadója

α Folyamatvázlat a „Hajsza”-jelenettől (59. próbaszám) végig (1. befejezés), „Fekete zsebkönyv”, f. 15^r–24^v (BBA BH: I/206).

A Particella-fogalmazvány, részben hangszerelést előkészítő jegyzetekkel és két befejezés változattal (1. és 2. befejezés⁴), valamint részvázlatokkal a hangszereléshez (PB 49PS1, letét a bázeli Sacher Stiftungban, 52 számozó kalapáccsal számozott oldal címlappal, üres hátlapokkal és töredéklapokkal).

B Részben tisztázat jellegű négykezes autográf másolat további fogalmazvány jellegű részekkel (1. és 3. befejezés), hangszerelést előkészítő jegyzetekkel (PB 49TPPS1, letét a bázeli Sacher Stiftungban, eredetileg címlap és 1–60 számozott oldal, leragasztásokkal és ragasztások miatt látszólag hiányzó két oldallal, majd az új befejezés és hátlap, jelenleg 01–66 számozó kalapáccsal számozott oldal). Mivel tartalmazza a legkorábbi befejezést, részben igen korai kompozíciós fázist képvisel. (A négykezes forma 2. befejezés autográfja, mely eredetileg ehhez a kézírathoz készült, a particella-fogalmazványban található, lásd **A**). A kéziratot 2012 nyarán restaurálták, s a fölnyitott ragasztások alatt rekonstruálhatónak látszik a mű ősfarmája.

C1 Zongora kétkezes betanító példány autográf kézirat csak a 6. próbajeltől (korábban Universal Edition, Historisches Archiv, jelenleg Wienbibliothek, Bartók 001, címlap bécsi kézírással, ezután 3–35 számozott oldal) a 2. befejezéssel, átragasztásokkal, újra írt oldalakkal, köztük a befejezés is cserelapokon került a kéziratba (33–35. oldal).⁵

C2 Az eredeti (vagyis 1.) befejezés (124⁻¹-től 140⁺⁵-ig) autográf leírása (BBA BH: I/217, egy ív) valószínűleg a **C1** kézírathoz tartozott.

D Zongora kétkezes betanító példány másolata a budapesti Operaháznak, eleje Bartók írása (1–1a oldal tulajdonképpen autográf kiegészítés, mivel mintája, a **C** forrás nem tartalmazta), a folytatás Ziegler Márta másolata Pásztory Ditta kiegészítéseivel (BBA BA-N: 2155, címlap, 1, 1a, 1b–39

³ A függelékben közölt jegyzék alapját Somfai László forráskatalógusa képezte, lásd *Bartók kompozíciós módszere*, 313, melyet kiegészítésekkel láttam el és kísérletet tettem a források lehető legszigorúbb kronológiáját követni, nem választva szét a későbbi leírások esetén sem a partitúra-, illetve kivonatszerű kéziratokat. Saját kiegészitésem továbbá a források betűjellel történő ellátása. E bővített forrásjegyzék első formájában tanulmányom, „A Bartók-pizzicatóról, egy különös akkordról és A csodálatos Mandarin kézíratairól” (2), *Muzsika* 52/9 (2009. szeptember), 34–35. A jegyzék itt közölt formája négy újonnan megismert forrást, illetve forráscsoportot tartalmaz és tovább pontosítja a források kronológiájukat.

⁴ E jegyzékben „1.” befejezés alatt a legkorábbi (zongora négykezes formában) véglegesített befejezés változatot értem. A műalakra, melyhez tartozik, s melyet Bartók még a publikálás előtt megváltoztatott, a beszámolóban „ősforma”-ként, illetve „0.” változatként utalok. Az „1.” meghangszerelt és publikált változat befejezését nevezem itt „2. befejezés”-nek, míg a revideált „3.” befejezés változat hozza létre a revideált „2.” műalakot.

⁵ E forrás korábbi jegyzékekben nem szerepel. Faksimile részletet közöltek belőle az *Universal Edition. 1901–2001* (Wien: Universal Edition AG, 2000) című képes kiadványban, 20–21.

számozott oldal).⁶ Belső címlapján kiegészítés (Herczeg operaházi muzsikus és könyvtáros írása): „Bartók Béla | 1921”, ami alapján feltehetőleg az 1921. tavaszi tárgyalásokhoz kapcsolódva került benyújtásra az operaházhoz. Vö. Herczeg kézírásával és aláírásával készült, az Operaház archívumában őrzött nyugtát, mely szerint „Csodálatos mandarinból 1 zongora kivonat és 1 szöv[eg]. k[önyv]. érkezett 1921 május hó 9-én Üdvözöl őszinte híved Herczeg” (Az említett szövegek könyv nem föllelhető.)

- E** Két mutatóoldal autográf tisztázata (az 50. próbajel előtti 2. ütemtől az 54. próbajel előtti 2. ütemig) faksimile kiadása: *Nyugat* XVI/11–12 (1923. június). Eredetije lappang. Megjegyzendő, hogy az autográf négykezes kivonat (**B** forrás) 27–28. oldalán e részletnél kijelölés látható.
- F** Autográf partitúra a 2. befejezéssel (PB 49FSFC1, letét a bázeli Sacher Stiftungban, címlap és 1–127 számozott oldal), tartalmazza a koncertváltozat befejezését is (129–130. oldal), valamint az új (3.) befejezés fogalmazványát és tisztázata (PB 49FSFC2, 01–22. számozó kalapáccsal számozott oldal, az utolsó lap egy címlapnak szánt eldobott partitúraoldal). Bartók ezt a partitúrát használhatta a kölni próbákban, ebbe jegyezte be javításait, melyekről utóbb két jegyzéket is készített. A kézirat-hoz csatolták egy Bartók által megválaszolt kiadói kérdéseket tartalmazó lap („Fragezettel”) és a kölni előadás nyomán fölmerült változások jegyzékének („Änderungen im »Mandarin«”) másolatát. A javításjegyzék (eredetije Wienbibliothek, Bartók 003) az **I** forrás (a) melléklete alapján készült, de tartalmaz eltéréseket ahhoz képest.
- G** Partitúramásolat a budapesti Operaházból (Partitúra „A”), Pásztory Ditta és Ziegler Márta írása, Bartók kiegészítéseivel, a 2. befejezéssel (BBA BA-N: 2165, 1–127. számozott oldal és 1 üres oldal, 1924). Ennek kiegészítésére készült a 118–126. oldalszámot viselő új (3.) befejezés másolói leírása (Wienbibliothek, Bartók 024 (D)). Ez a partitúra az Universal Editiontól került az Operához, mint címlapja és az első kottás oldal alján található kiadói pecsét mutatja. Nagy valószínűséggel ezt használták kölcsönpartitúraként a dirigensek, így például Szenkár Jenő a kölni bemutatón, 1926-ban.
- H** A zongora négykezes másolata, Pásztory Ditta és Ziegler Márta írása Bartók kiegészítéseivel, 1924, az UE 7706 lemezszámú első kiadás (1925) metszőpéldánya, a 2. befejezéssel (PB 49TPPFC1).
- I** Operaházi partitúramásolat (Partitúra „B”), Chomout⁷ Ottó kopista írása, 1925, alapírás a 2. befejezéssel készült, de tartalmazza az új (3.) befejezést is külön „Csodálatos mandarin | Partitura, új rész | 1931” felirattal (BBA BA-N: 2154, címlap, előzéklap és kottarész; folio-számozás: 1–76; eredeti oldalszámozás: 1–160, valamint új befejezés: 1–9). E partitúrát használták a budapesti Operaház megghiúsult bemutatóinak előkészítésekor. Tehát 1931-ből (Sergio Failonitól), de esetleg már a húszas évek végéről is tartalmaz karmesteri bejegyzéseket. Tartozik hozzá egy két kottalapnyi melléklet autográf javításjegyzék: (a) „Änderungen im »Mandarin«” a kölni próbák alapján bevezetendő módosítások jegyzéke (1, 3–4. oldal); (b) további javítások magyar nyelvű felsorolása (2. oldal).
- J** Zongorakivonatok a Magyar Állami Operaház kottatárában: (1) „Csodálatos mandarin | zongora kivonat | Főrendezői példány | 1926.” 54 oldal, a kottalapok közé a rendező utasítások számára bekezdett fehér lapokkal. A rendezői bejegyzések az 1931-es próbákkal állnak összefüggésben. Csak a 2. befejezést tartalmazza. (2) „Csodálatos mandarin | zongorakivonat | Színpadi rendező”, eredetileg 54 oldal, de 33–52. oldal hiányzik, helyette benne (3) zongorakivonat töredék, 65–76. oldal (egyet-

⁶ A kétkezes betanító példányt Bartók Péter adta közre (Erstausgabe, 2000, Universal Edition A. G., Wien, UE 31 431).

⁷ A korábbi szakirodalomban tévesen „Chamouk” Ottó formában szerepelt a kopista neve. Chomout Ottó 1919 és 1945 között az Operaház zenekarában játszott – *A magyar Királyi Operaház évkönyve 50 éves fennállása alkalmából* (Budapest: Magyar Királyi Operaház, [1935]) című kiadvány szerint harsonásként, lásd 10. és 107., valamint *A budapesti Operaház 100 éve*, szerk. Staud Géza (Budapest: Zeneműkiadó, 1984), 524 (a zenekar tagjainak névsora). Lásd még az **O** forrásban található, Chomout Ottó által szignált másolatot.

len ternio), a 92¹–112⁷ szakasz zenéje. Bizonyára Sergio Failoni által használt példány maradványa nagyszámú olasz bejegyzéssel.

K A korabeli szólamok közül egyedül a Magyar Állami Operaházban őrzött szólamanyag maradt fenn szinte hiánytalanul: eredetileg 54, egyenként bekötött és számozott szólamkotta (jelenleg hiányzik: 1, 19, 38) cím, hangszer megjelöléssel és 1925-ös évszámmal a vinyettán. Eredetileg a „2.” befejezéssel készült, majd külön betétlapon vagy betét-iven került az egyes szólamokba a „3.” befejezés-változat. Az utóbbi azonos kézzel készült, mint az operaházi partitúra kiegészítése. Valamennyi szólam tartalmazza a partitúra húzásait, valamint különféle muzsikus bejegyzéseket.

L A négykezes zongorakivonat UE 7706 lemezszámú első kiadásának (1925) házi javítópéldánya, 1 oldal autográf kiegészítéssel a koncertváltozat befejezésének négykezes előadásához (BBA, BHadd: 79). Feltehetőleg Bartók és Kósa György 1926. április 8-i négykezes rádióhangversenyén ebből a kottából játszották a mű egy részletét. Nagyszámú húzást tartalmaz, valamint az utolsó lapon jegyzeteket az új (3.) befejezés előkészítéséhez.

MA koncertváltozat kiadói másolata, eredetileg csak a 36. próbajeltől (első négy oldala későbbi leírás, 5–60. oldal eredeti), mely megfelel Bartóknak a koncertváltozatra vonatkozó korábbi elképzelésének, s melyet utóbb, az ő levélbeli instrukcióit követve kiegészítettek a mű két rövid ugrástól eltekintve teljes első részével (végleges oldalszámozás szerint címlap és [1]–114. oldal; Wienbibliothek, Bartók 022 (D)). Melléklete egy kérdéses helyekre vonatkozó, s Bartók által megválaszolt szerkesztői kérdőív (1 lap).

N A koncertváltozat (Der Wunderbare Mandarin. Musik aus der gleichnamigen Pantomime) UE 8909 lemezszámú litografált partitúra kiadásának (1927) autográf javításokat, valamint karmesteri bejegyzéseket tartalmazó példánya (BBA, BHadd: 78).

O Az Universal Editionnál a balett teljes, 1955-ös kiadásának előkészítését dokumentáló vegyes forrás: (a) a koncertváltozat 1927-es partitúrájának egy javításokkal ellátott példánya. Ehhez közvetlenül három kiegészítés készült: 1 betét-kottaív a 26–27. oldal között (aa–bb oldalszámozással); 1 ívből és hozzáragasztott további kottalapról álló kiegészítés a 72–73. oldal között (cc–gg oldalszámozással); 1 kottaív „Ballet continuation” felirattal (hh–kk oldalszámozással) a kotta végére rakva. Valamennyi kiegészítés kéziratos másolat (2. világháború utáni?) zürichi kottapapíron (Schutzmarke | Musikhaus | Hüni Zürich | No. 330). Ugyancsak a kotta végéhez csatolva két további egység található: (c) egy kéziratos másolatról készült fotó nagyítása utólagosan ráírt javításokkal és szerkesztői bejegyzésekkel (87–116. oldal); a másolat maga (2. világháború utáni?) „Beethoven” feliratú kottapapírra készült. A másolat egy, a mű második felében található kisebb húzásokat tartalmazó leírásról (esetleg az operaházi példányról, I forrás?), a rövidítések érvényesítésével készült (de mechanikus másolatként a kihagyott ütemek előtt szükséges zenei módosítások kialakítása nélkül). Végül (d) egy füzetté összetűzött ternio a *Mandarin* utolsó („3.”) befejezésének másolata címlappal és a záróvonal utáni bejegyzéssel: „Chomout Ottó Kngl. ung. Opernhaus Bpest.” (Utólagos oldalszámozás szerint 117–126. oldal; Wienbibliothek Bartók 024 (D).)

II. Függelék

A Bartók műjegyzék új címszavai:

1. BB 63 Allegro barbaro zongorára (1911)
2. BB 64 Négy zenekari darab, op. 12 (1912)
3. BB 65 Kilenc román népdal énekhangra és zongorára (1912 k.)
4. BB 66 BARTÓK BÉLA–RESCHOFSKY SÁNDOR: Zongoraiskola (1913)
5. BB 75 2. vonósnégyes, op. 17 (1914–1917)
6. BB 76 Román népi táncok kizsenekarra (1917)
7. BB 77 Tót népdalok férfikarra (1917)
8. BB 78 Négy tót népdal vegyeskarra zongorakísérettel (1916)
9. BB 80a „Leszállott a páva” zongorára (1914)
10. BB 80b Három magyar népdal zongorára (1914–1918, rev. 1941)

- 11. BB 81 Etűdök zongorára, op. 18 (1918)
- 12. BB 91 1. zongoraverseny (1926)
- 13. BB 93 3. vonósnégyes (1927)
- 14. BB 94 1. rapszódia hegedűre és zongorára (1928)
- 15. BB 94 1. rapszódia hegedűre és zenekarra (–1929)
- 16. BB 94 1. rapszódia csellóra és zongorára (–1929)
- 17. BB 95 4. vonósnégyes (1928)
- 18. BB 96a 2. rapszódia hegedűre és zongorára (1928, rev. 1935)
- 19. BB 96b 2. rapszódia hegedűre és zenekarra (–1929, rev. 1935)
- 20. BB 98 Húsz magyar népdal énekhangra és zongorára (1929)
- 21. BB 99 Magyar népdalok vegyeskarra (1930)
- 22. BB 102a BARTÓK BÉLA–GERTLER ENDRE: Szonatina hegedűre és zongorára (c1930)
- 23. BB 102b Erdélyi táncok zenekarra (1931)
- 24. BB 103 Magyar képek zenekarra (1931)
- 25. BB 106 Székely népdalok férfikarra (1932)
- 26. BB 111a Gyermek- és nőikarok, a cappella (1935–1936)
- 27. BB 112 Elmúlt időkől. Három férfikar (1935)

A Bartók műjegyzék átdolgozásra került címszavai:

- 1. BB 11 Scherzo oder Fantasie zongorára (H-dúr), op. 18 (1897)
- 2. BB 12 Szonáta zongorára (Asz-dúr), op. 19 („op. 1”) (1898)
- 3. BB 30 Est, férfikarra (1903)
- 4. BB 34 Székely népdal („Piros alma”) énekhangra és zongorára (1904)
- 5. BB 42 Magyar népdalok énekhangra és zongorára (1906)
- 6. BB 49 Két elégia zongorára, op. 8b (1908–1909)
- 7. BB 50 Tizennégy bagatell zongorára, op. 6 (1908)
- 8. BB 51 Tíz könnyű zongoradarab (1908)
- 9. BB 52 1. vonósnégyes, op. 7 (1908–1909)
- 10. BB 54 Vázlatok zongorára, op. 9b (1908–1910)
- 11. BB 55 Három burleszk zongorára, op. 8c (1908–1911)
- 12. BB 56 Két román tánc zongorára, op. 8a (1909–1910)
- 13. BB 57 Két román népdal női karra (1909 k.)
- 14. BB 58 Négy siratóének zongorára, op. 9a (1909–1910 k.)
- 15. BB 59 Két kép zenekarra, op. 10 (1910)
- 16. BB 60 Négy régi magyar népdal férfikarra (1910, rev. 1926)
- 17. BB 61 Román tánc zenekarra (1911)
- 18. BB 63 Allegro barbaro zongorára (1911)
- 19. BB 65 Kilenc román népdal énekhangra és zongorára (1912 k.)
- 20. BB 66 BARTÓK BÉLA–RESCHOFSKY SÁNDOR: Zongoraiskola (1913)
- 21. BB 67 Román kolinda-dallamok zongorára, I–II. sorozat (1915)
- 22. BB 68 Román népi táncok zongorára (1915)
- 23. BB 69 Szonatina zongorára (1915)
- 24. BB 70 Szvit zongorára, op. 14 (1916)
- 25. BB 83 Improvizációk magyar parasztdalok fölött zongorára, op. 20 (1920)
- 26. BB 84 1. hegedű–zongoraszonáta („op. 21”) (1921)
- 27. BB 85 2. hegedű–zongoraszonáta (1922)
- 28. BB 88 Zongoraszonáta (1926)
- 29. BB 89 Szabadban. Öt zongoradarab (1926)
- 30. BB 90 Kilenc kis zongoradarab (1926)
- 31. BB 102a BARTÓK BÉLA–GERTLER ENDRE: Szonatina hegedűre és zongorára (1930 k.)
- 32. BB 102b Erdélyi táncok zenekarra (1931)
- 33. BB 103 Magyar képek zenekarra (1931)
- 34. BB 106 Székely népdalok férfikarra (1932)